

Aktualne problemy przygotowania do pracy osób z uszkodzonym wzrokiem

W lipcu 2003 r. odbyła się w Paryżu międzynarodowa konferencja na temat: *Jak mogą organizacje niewidomych i instytucje działające na ich rzecz wspierać zatrudnianie osób z uszkodzonym wzrokiem?* Konferencja została zorganizowana przez *Komisję do Spraw Rehabilitacji, Szkolenia Zawodowego i Zatrudnienia Europejskiej Unii Niewidomych* oraz *Francuski Krajowy Komitet do Spraw Społecznej Promocji Osób Niewidomych i Słabo Widzących*. Jedną z jej sesji poświęconą była sprawie przygotowania osób niewidomych i słabo widzących do pracy zawodowej w aspekcie aktualnego rynku pracy. W ramach tego bloku tematycznego wygłoszono kilka referatów, w których przedstawiono aktualną sytuację i problemy związane z przygotowaniem osób z uszkodzonym wzrokiem do pracy. Zawarte w nich poglądy i stwierdzenia można sprowadzić do następujących:

1. Duże zróżnicowanie osób niewidomych i słabo widzących wymagających i ubiegających się o przygotowanie do pracy.

Osoby niewidome i słabo widzące wymagające i ubiegające się o przygotowanie do pracy stanowią grupę bardzo zróżnicowaną. Można wyodrębnić wśród nich:

* Osoby z uszkodzonym wzrokiem od urodzenia lub wczesnego dzieciństwa. Są to osoby, które z reguły przeszły pomyślnie proces edukacji i rehabilitacji podstawowej oraz charakteryzują się stosunkowo wysokim stopniem samodzielności w funkcjonowaniu w sytuacjach życiowych. Dla nich podstawowym problemem jest uzyskanie wysokich kwalifikacji zawodowych, aby mogły uzyskać pracę zawodową, zgodnie ze swoimi aspiracjami.

* Osoby, które utraciły wzrok całkowicie lub częściowo w okresie aktywności zawodowej. Są to zwykle osoby, które mają pewne kwalifikacje zawodowe, lecz je całkowicie lub w znacznym stopniu utraciły. Dla nich podstawową sprawą jest przede wszystkim rehabilitacja podstawowa, która ewentualnie umożliwiła im powrót do pracy na dawne stanowisko pracy w swoim macierzystym zakładzie pracy. Jeśli jest to niemożliwe, wówczas przygotowanie do nowego zawodu (przekwalifikowanie), z możliwością wykorzystania dotychczasowego doświadczenia zawodowego. + Osoby niewidome i słabo widzące z dodatkowymi niepełnosprawnościami lub schorzeniami. Ich sytuacja wyjściowa jest bardzo różna. Niektórzy przeszli już pewną formę edukacji i rehabilitacji. Zwykle wymagają one długoterminowego szkolenia uwzględniającego zarówno ogólne przygotowanie do życia (rehabilitacja podstawowa) i szkolenie zawodowe. Ich przygotowanie do pracy musi także uwzględniać lokalne możliwości zatrudnienia, gdyż po okresie rehabilitacji na ogół wracają one do swoich miejsc zamieszkania. Zmiana miejsca zamieszkania jest dla nich bardzo trudna. Obserwuje się, że liczba osób z dodatkowymi niepełnosprawnościami i schorzeniami w ostatnich latach stale wzrasta (3).

To zróżnicowanie musi być uwzględnione w tworzeniu systemu przygotowania osób z uszkodzonym wzrokiem do pracy. Muszą więc być stosowane różne formy szkolenia i kształcenia zawodowego.

2. System przygotowania do pracy osób niewidomych i słabo widzących musi uwzględniać zarówno formę integracyjną jak też specjalną. Jak podaje Jouni Onnela - przyjęty w Finlandii w 2002 r. nowy system przygotowania do pracy zakłada prawo wszystkim do właściwego kształcenia i szkolenia zawodowego. *Zakłada* on zarówno integracyjną jak też specjalną formę przygotowania do pracy. Ta ostatnia przeznaczona jest głównie dla osób niepełnosprawnych i ma zapewnić im przygotowanie do pracy, zgodnie z ich możliwościami i potrzebami. Fiński system preferuje jednak tę pierwszą formę i powinien być zastosowana we wszystkich możliwych przypadkach. Oznacza to, że osoba niepełnosprawna, w tym również osoba z uszkodzonym wzrokiem, przede wszystkim powinna korzystać z placówek kształcenia i szkolenia zawodowego dla osób pełnosprawnych.

Istnieje jednak również potrzeba specjalnych placówek szkolenia zawodowego. Wiele osób niewidomych i słabo widzących nie może bowiem sprostać wymaganiom integracyjnego kształcenia i szkolenia zawodowego. Dlatego istnieje w Finlandii specjalny ośrodek szkolenia zawodowego dla osób z uszkodzonym wzrokiem. Jest to *Aria Institut* koło Helsinek, który ma bardzo wysoką renomę nie tylko w Finlandii, lecz w całej Europie, ze względu na dużą aktywność w poszukiwaniu nowych rozwiązań problemów zawodowych osób z uszkodzonym wzrokiem (3).

Specjalne placówki szkolenia zawodowego (rehabilitacji zawodowej) istnieją obecnie w bardzo wielu państwach europejskich. Szczególnie wysoką renomą cieszą się francuskie i brytyjskie specjalne ośrodki. Badania przeprowadzone przez Komisję Rehabilitacji, Szkolenia Zawodowego i Zatrudnienia Europejskiej Unii Niewidomych w 29 krajach wykazały, że funkcjonują w nich 103 tego rodzaju placówki.

3. Konieczność uwzględniania w ramach przygotowania do pracy przyszłej formy zatrudnienia osoby niewidomej i słabo widzącej.

Przygotowanie do pracy osoby niewidomej lub słabo widzącej musi uwzględniać przyszłą formę zatrudnienia. Różne formy stawiają bowiem przed pracownikiem różne wymagania co do kwalifikacji zawodowych, umiejętności funkcjonowania w sytuacjach zawodowych, cech osobowości itp. Obecnie osoby niewidome i słabo widzące są zatrudnione w następujących formach:

* Na otwartym rynku pracy w zwykłych zakładach. Jest to forma najbardziej preferowana i korzystna dla osoby z uszkodzonym wzrokiem. Stawia jednak przed nią określone wymagania, a szczególnie co do kwalifikacji zawodowych i samodzielności funkcjonowania w sytuacjach zawodowych.

Tego rodzaju cechy warunkują możliwość konkurowania z osobami pełnosprawnymi w ubieganiu się o pracę i pomyślny jej przebieg (utrzymanie się w pracy).

* Samozatrudnienie - prowadzenie własnej działalności gospodarczej. Obok znajomości i zainteresowania określoną dziedziną wymaga ono przede wszystkim znajomości prowadzenia przedsiębiorstwa, marketingu oraz zdolności menedżerskich, a także pewnych środków na jego uruchomienie.

* Zatrudnienie w specjalnych zakładach pracy. Jak podaje wymieniony już Onnela - są one w dalszym ciągu bardzo potrzebne. Wiele osób niewidomych i słabo widzących nie ma możliwości uzyskania pracy na otwartym rynku oraz nie ma predyspozycji do prowadzenia własnego zakładu. Jediną możliwą formą ich aktywności zawodowej to zatrudnienie w zakładzie pracy chronionej lub zakładzie aktywności zawodowej. Są one najlepiej przygotowane do zatrudnienia osób ze znacznym stopniem niepełnosprawności. Zwykle obok zatrudnienia prowadzą one pewne formy rehabilitacji i szkolenia zawodowego, co stwarza możliwość ewentualnego przejścia po określonym okresie czasu do pracy na otwarty rynek.

4. Przygotowanie do pracy osób niewidomych i słabo widzących musi także uwzględniać potrzeby zmieniającego się rynku pracy.

Rynek pracy podlega stałym zmianom. Dotyczy to zarówno wytwarzania określonych dóbr jak też świadczonych usług dla ludności. Wprowadzane są coraz to nowsze i bardziej skomplikowane technologie i urządzenia do produkcji określonych dóbr. Rozszerza się rynek usług, które przyjmują coraz to bardziej złożone formy. W związku z tym od pracowników oczekuje i wymaga się dzisiaj coraz to więcej wiedzy zawodowej, różnorodnych umiejętności zawodowych i wyszukanych form zachowania się w sytuacjach zawodowych (obsługa klienta). Za tymi wymaganiami rynku pracy musi podążać szkolenie i kształcenie pracowników, aby mogli oni sprostać oczekiwaniom pracodawców. Dotyczy to również przyszłych pracowników

niewidomych i słabo widzących. W związku z tym w czasie konferencji zwracano uwagę na następujące sprawy:

4 Kształcenie i szkolenie zawodowe osób niewidomych i słabo widzących musi także uwzględniać

zmieniające się potrzeby rynku pracy. *Oznacza* to, że programy szkolenia zawodowego osób niewidomych i słabo widzących muszą być stale uaktualniane i rozszerzane. Istotnym elementem szkolenia zawodowego musi być dzisiaj wykorzystanie nowoczesnego sprzętu elektronicznego, informacyjnego i telekomunikacyjnego. Wierny, jak ważnym elementem życia człowieka, nie tylko zawodowego, stał się obecnie komputer. Opanowanie więc umiejętności posługiwania się i korzystania z nowoczesnej technologii elektronicznej i komunikacyjnej przy pomocy sprzętu pomocniczego dla osób z uszkodzonym wzrokiem jest sprawą ważną dla każdego kto chce uzyskać odpowiednią pozycję zawodową (1). Aby sprostać oczekiwaniom pracodawców musi być ścisły związek placówek szkolenia zawodowego z zakładami pracy. One bowiem z jednej strony wyznaczają wymagania i oczekiwania w stosunku do osób, które chcą zatrudnić, a z drugiej strony - stwarzają najlepszą okazję do dobrego przyuczenia się do zawodu. Szkolenie wewnątrzzakładowe na określonym stanowisku pracy, umowy ośrodków szkolenia zawodowego z przedsiębiorstwami w sprawie praktyk zawodowych i inne formy współdziałania z zakładami pracy stwarzają najlepsze warunki do osiągnięcia kwalifikacji zawodowych, zgodnie z wymaganiami i oczekiwaniami pracodawców.

4 Przygotowanie do pracy osób niewidomych i słabo widzących musi być prowadzone na dwóch poziomach, a mianowicie:

1. Przekazanie szerokiej i rzetelnej wiedzy o życiu zawodowym oraz umiejętności funkcjonowania w sytuacjach zawodowych (komunikowanie się z innymi ludźmi, współdziałanie z innymi pracownikami, kierownictwem itp.)
2. Indywidualna i solidna specjalizacja w wykonywaniu określonych zadań zawodowych w danej dziedzinie. Może to być wąska specjalizacja. Zapotrzebowanie na wysokiej klasy specjalistów jest bardzo duże.
3. Wypracowanie ogólnej elastyczności w dostosowywaniu się do wykonywania swoich zadań zawodowych w różnych i zmieniających się warunkach (3).

Takie podejście wymaga często indywidualnego szkolenia lub szkolenia w małych grupach. Jest ono możliwe przede wszystkim w specjalnych ośrodkach szkolenia zawodowego. Dla zachowania pewnego integracyjnego charakteru tych placówek, możliwe jest też przyjmowanie pewnej liczby studentów pełnosprawnych. Może to okazać się korzystne dla obu grup uczniów. W fińskim *Aria Institut* szkoli się około 20% uczniów pełnosprawnych.

5. Znaczenie rehabilitacji podstawowej dla przyszłej kariery zawodowej.

Preferując obecnie integracyjne kształcenie i szkolenie zawodowe oraz zatrudnienie osób z uszkodzonym wzrokiem na otwartym rynku pracy duży nacisk musi być położony na ogólne przygotowanie do życia, a więc uzyskanie względnie wysokiego poziomu samodzielnego funkcjonowania w różnych sytuacjach życiowych, a tym samym w sytuacjach zawodowych. W związku z tym duże znaczenie przywiązuje się obecnie do rehabilitacji podstawowej. Nie chodzi tutaj tylko o opanowanie podstawowych umiejętności wykonywania czynności życia codziennego, poruszania się w przestrzeni, pisanie i czytania brajlem, lecz również o psychiczne i społeczne przygotowanie się do funkcjonowania w środowisku ludzi widzących. Istotnymi sprawami w tym zakresie jest wypracowanie takich cech osobowości, jak: poczucie własnej wartości, wiara we własne możliwości (przekonanie o możliwości pracy z powodzeniem w zwykłym zakładzie pracy), odporność na sytuacje trudne, przełamywanie pewnych barier emocjonalnych w kontaktach społecznych itp. (1 i 2).

6 Zwiększenie dostępności osób z uszkodzonym wzrokiem do integracyjnego kształcenia i szkolenia zawodowego.

Dostępność osób z uszkodzonym wzrokiem do zwykłych placówek kształcenia i szkolenia zawodowego musi być polepszona nieomal we wszystkich krajach. Liczba niewidomych i słabo widzących uczniów i studentów jest w dalszym ciągu nieproporcjonalna w stosunku do tych, którzy mogliby uczyć się i studiować na wyższym poziomie. Ich procent jest rykło o wiele niższy niż w populacji młodzieży pełnosprawnej. Jedyny jak dotychczas wyjątek stanowi Norwegia, gdzie stosunek studentów niewidomych

i słabo widzących do całej populacji osób z uszkodzonym wzrokiem jest korzystniejszy niż w populacji osób widzących. Placówki integracyjne nie zawsze są dobrze przygotowane do zapewnienia odpowiednich warunków pobierania nauki i odbywania studiów przez osoby z uszkodzonym wzrokiem. Bardzo często wymagają one pomocy w tym zakresie. Dotyczy to stosowania odpowiednich metod nauczania i pomocy dydaktycznych, zapewnienia podręczników w odpowiedniej formie itp. Często kieruje się osobę z uszkodzonym wzrokiem do placówki integracyjnej, bez głębszej analizy ewentualnych skutków emocjonalno-społecznych (2). Wówczas konsekwencją tego jest niepowodzenie lub bardzo słabe przygotowanie do pracy zawodowej. Aby temu zapobiec w Szwecji prowadzi się kursy dla osób z uszkodzonym wzrokiem przygotowujące ich do studiów. Jeśli chodzi o pomoc dla niepełnosprawnych studentów, to dzisiaj w bardzo wielu uczelniach działają specjalne komórki, które realizują takie zadanie. Na paryskiej konferencji dwa referaty poświęcone były działalności tego rodzaju komórek na uniwersytetach francuskich.

6. Pomoc pracownikowi z uszkodzonym wzrokiem w adaptacji zawodowej w zakładzie pracy jest na ogół potrzebna.

W wielu wystąpieniach podkreślono, że wiele osób niewidomych i słabo widzących wymaga w początkowym okresie zatrudnienia pomocy w adaptacji zawodowej w zakładzie pracy. Obejmuje ona przede wszystkim takie sprawy jak przystosowanie i przyuczenie się pracownika do wykonywania zadań i obowiązków zawodowych, zgodnie z oczekiwaniami pracodawcy. Ponadto dotyczy to przystosowania się do fizycznego środowiska pracy (poznania topografii zakładu pracy) i przystosowania go do potrzeb pracownika z uszkodzonym wzrokiem. W końcu obejmuje ona przystosowanie się pracownika do społecznego środowiska pracy, a więc nawiązanie i ustalenie dobrych stosunków ze współpracownikami i kierownictwem zakładu. Pomoc taka powinna być w pierwszej kolejności udzielana przez pracownika placówki, przygotowującej osobę z uszkodzonym wzrokiem do pracy. On bowiem dobrze ją zna i może dobrać najkorzystniejszą formę i zakres tej pomocy.

W innych sytuacjach pomoc taka może być udzielana przez:

4 Pracownika urzędu pracy do spraw zatrudniania osób niepełnosprawnych, który obok znalezienia odpowiedniej pracy jest również zobowiązany zapewnić im odpowiednią pomoc w adaptacji zawodowej w zakładzie pracy.

+ Osobistego asystenta zawodowego w ramach tzw. *zatrudnienia wspomagane*. Ta forma zatrudnienia osób ze znacznym stopniem niepełnosprawności rozwija się obecnie w bardzo wielu krajach (Holandia, Austria, Wielka Brytania, Niemcy). Polega ona zatrudnieniu takiej osoby razem z asystentem, którego głównym zadaniem jest pomoc w adaptacji zawodowej w miejscu pracy. Jego współdziałanie z niewidomym pracownikiem jest stopniowo redukowane w miarę uzyskania przez niego samodzielności w funkcjonowaniu w zakładzie pracy.

7. Przygotowanie do prowadzenia własnej działalności gospodarczej.

W rozwoju gospodarczym państw coraz więcej uwagi poświęca się prowadzeniu małych i średniej wielkości zakładów pracy. Na przykład w Grecji gospodarka oparta jest głównie na małych i średnich prywatnych zakładach pracy. Obserwuje się również, że osoby niewidome i słabo widzące coraz

częściej są gotowe podjąć tego rodzaju działalność. Obawiają się one często, że nie poradzą sobie z tym na skutek braku odpowiedniego przygotowania. W związku z tym, szczególnie przed ośrodkami szkolenia zawodowego dla osób z uszkodzonym wzrokiem, stoi nowe wyzwanie tworzenia odpowiedniego kierunku szkolenia w tym zakresie. Zadania takiego podjął się już wymieniony *Aria Institut* w Finlandii. Program szkolenia obejmuje takie sprawy, jak wybór rodzaju działalności (usług lub produkcji), opracowywanie *business* planu, marketing, poszukiwania wsparcia w trakcie prowadzenia zakładu pracy itp. Zwykle osoby niewidome i słabo widzące podejmują się prowadzenia małych zakładów pracy typu rzemieślniczego, handlowego lub gabinety fizjoterapeutyczne (masażu). Obok odpowiedniego

przeszkolenia wymagają one zwykle doradztwa prawnego, ekonomicznego i finansowego w prowadzeniu swoich zakładów pracy. Takie doradztwo dla niewidomych i słabo widzących przedsiębiorców istnieje w Hiszpanii. Działają tam specjalne zespoły doradców. Podobnie w Finlandii istnieje sieć instruktorów, których zadaniem jest pomoc w prowadzeniu własnego zakładu i uzyskiwaniu odpowiedniej jakości wytwarzanych produktów lub świadczonych usług (3).

8. Kształcenie dystansowe dla osób uszkodzonym wzrokiem.

Kształcenie dystansowe (na odległość) przy wykorzystaniu Internetu oraz odpowiednich programów komputerowych jest obecnie coraz szerzej stosowane w wielu krajach. Wiele uczelni prowadzi tego rodzaju kształcenie. Według wymienionego Jouni Onneli - osoby z uszkodzonym wzrokiem powinny również pójść za tą nową tendencją i starać się wykorzystać ją dla własnych potrzeb. Dostępność do takich programów osób z uszkodzonym wzrokiem jest możliwa dzięki nowoczesnej specjalnej technologii. Sprawa wymaga szerszego zainteresowania przez specjalne ośrodki szkolenia zawodowego oraz organizacje osób niewidomych.

Zakończenie

Jak z przedstawionej analizy wynika - przygotowanie do pracy osób niewidomych i słabo widzących jest sprawą bardzo złożoną. Pojawia się w nim wiele problemów i wyzwań w związku z dużymi zmianami i przeobrażeniami na rynku pracy. Występują one nieomal we wszystkich krajach nie tylko europejskich. Dostrzegając te problemy i wyzwania Europejska Unia Niewidomych wraz z francuskimi niewidomymi organizowała konferencję, chcąc w większym stopniu zainteresować organizacje niewidomych problemami zawodowymi osób z uszkodzonym wzrokiem. Powinno to również zainspirować nasz kraj do głębszej analizy przygotowania osób z uszkodzonym wzrokiem do pracy w perspektywie następnych lat i sytuacji jaka będzie na rynku pracy.

Opracowano na podstawie następujących referatów wygłoszonych na konferencji w Paryżu w 2003 r.:

1. Harar Nathalie: *New Lessons, New Methods*, pracownik specjalnego ośrodka szkolenia zawodowego w Paryżu.
2. Janzon Gunnar: *Integration in Mainstream Vocational Training Centers*, doradca zawodowy dla osób z uszkodzonym wzrokiem w Gothenburgu (Szwecja).
3. Onnela Jouni: *New Trends in Vocational Training*, dyrektor *Aria Institut* -specjalnego ośrodka szkolenia zawodowego dla osób z uszkodzonym wzrokiem.